

בלבבי משכן אבנה

סוגיות בפרשה

שופטים
בענין מלך

תשע"ט

האם יש מצוה למנות מלך

[א] פרשת השבוע פרשת שופטים, נעיין בסוגית מלכות בישראל. כתוב בפרשה (י"ז י"ד-ט"ו), "כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלקיך נותן לך וירשתה וישבתה בה, ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים אשר סביבותי. שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו, מקרב אחיך תשים עליך מלך, לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא". א"כ הפסוק מדבר על מינוי מלך. והנה הרמב"ן על אתר כותב "על דעת רבותינו כמו ואמור אשימה עלי מלך, והיא מצות עשה שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה, כלשון ועשית מעקה לגגך". כלומר בפסוק נאמר ואמרת, משמע שאין כאן מצוה, ולאפוקי מכך מבאר הרמב"ן שואמרת הוא כמו ואמור, ללמדנו שיש כאן מצות עשה למנות מלך. והנה הרמב"ן הכריע במה שהוא לכאורה מחלוקת תנאים, ומובא בסנהדרין (כ' ב') ובספרי על הפסוק. רבי נהוראי סובר שהפסוק מדבר בגנותם של ישראל, בעוד שרבי יהודה סובר שמינוי מלך זו מצוה בתנאים מסוימים. ע"י בשו"ת ציץ אליעזר ח"ב סימן כ"ח שדן בארוכה על מה בדיוק נחלקו. עכ"פ בפשטות זו מחלוקת תנאים האם יש מצוה למנות מלך.

אין דנים מלכי ישראל מחמת הידמותם למלכי האומות

[ב] נתבונן עתה בכמה מדיני המלך. איתא במשנה בסנהדרין (י"ח א'), "המלך לא דן ולא דנים אותו לא מעיד ולא מעידים אותו לא חולץ ולא חולצין לאשתו וכו'". בענין מלך לא דן ולא דנים אותו, מובא בגמרא (י"ט א') "אמר רב יוסף לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותו, דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט (ירמיהו כ"א י"ב)". הרי שהמשנה מיירי דוקא במלכי ישראל, ולא עוד, אלא שפסוק מפורש בנביא מורה למלכי ב"ד לדון. והנה לכאורה הטעם שמלכי ישראל לא דנים אותם מובא בגמרא שם משום מעשה שהיה שפחדו הדיינים לדון את עבדו של ינאי המלך, ונגזרה גזירה שלא לדון מלכי ישראל וממילא גם אינם דנים. ומפרש הרמב"ם במשנה שמלכי ב"ד ענווים טפי, עי"ש עוד. אמנם ברור ששורש הלכה זאת אינו רק משום מעשה שהיה, אלא חייב להיות כאן גם עומק. והנה במדרש תנאים (דברים פרק י"ז) כתוב בפסוק ואשימה עלי מלך, "ככל הגויים אשר סביבותי, מה מלך גוי לא דן ולא דנים אותו, אף מלך ישראל כיוצא בו". הרי שמפורש במדרש שאין זה רק מעשה שהיה, אלא שיש כאן שרש פנימי יותר, דהיינו שיסוד הדין שלא דנים מלכי ישראל הוא מצד ההידמות שלהם למלכי אומות העולם. וממילא הא דמלכי בית דוד דנים אותם, כי אינם דומים למלכי אוה"ע. הרי שצריך לברר את שורש החילוק בין מלכי ב"ד למלכי ישראל ואוה"ע.

עיקר מלכות ב"ד שפיטה ועיקר מלכות ישראל מלחמה

[ג] התשובה לכך טמונה במעשה (ש"א פ"ח) שבקשו בני ישראל משמואל לשים עליהם מלך. והנה כתוב שם וירע הדבר בעיני שמואל (פסוק ו'). ודנו המפרשים שם לטעם הדבר, הרי לכאורה בפרשתנו כתוב שמצוה למנות מלך. והנה האברבנאל בשמואל שם הביא חמישה טעמים לכך. הטעם השלישי הביא בשם דרשות הר"ן (דרשה י"א). תורף דבריהם שחרה לשמואל שרצו שענין המשפט יהיה ביד המלכים, בעוד שבעצם הוא שייך לשופטים. כי השופט יותר משועבד לדיני התורה מהמלך, בעוד שמלך יותר נוטה אחר הענין הטבעי מהענין האלקי. אמנם צ"ע שהתעלמו מהגמרא בסנהדרין הנ"ל שהביאה את הפסוק מירמיה שיש למלכי ב"ד לשפוט, ואכמ"ל. והנה בברייתא בסנהדרין (כ' ב') מובא מהלך שעושה חילוק בין דברי זקני ישראל שם (פסוק ה'), לבין דברי העם שם (פסוק כ'). החילוק הוא שהזקנים בקשו כהוגן, דהיינו בקשו מלך לשפוט אותם. אבל העם בקשו שלא כהוגן, דהיינו שמלבד שישפוט אותם גם ילחם את מלחמותיהם. לפי מהלך זה צ"ע למה היה רע בעיני שמואל, ויתבאר לקמן אי"ה, ואמנם המפרשים על אתר בשמואל, וכן הרמב"ם (מלכים פ"א ה"ב) לא הביאו את חילוק הברייתא, ואכמ"ל. עכ"פ אנו כאן נלך במהלך הברייתא שהזקנים בקשו כהוגן, וישנו דין שפיטה במלכות. וצריך לדעת שאין הכוונה לדינא דמלכותא דינא, אלא לכך שהמלך שופט כמו כל דיון. והרמב"ם בפירוש המשניות כאן כותב שדוד היה מכלל סנהדרין גדולה. א"כ יש למלך זכות וחובה לשפוט. וזה דוקא

למלכי ב"ד, כמפורש בפסוק דירמיה. הרי שהתחדש כאן כח חדש של שפיטה למלכי בית דוד¹. ומלבד זאת ישנו דין שני במלכות והוא דין דונלחם את מלחמותינו. והנה בעומק זהו החילוק בין מלכי בית דוד למלכי ישראל, שאלו דנים ואלו אינם דנים. ומכיון שיש דין למלכי ב"ד לדון, ממילא גם דנים אותם, דלא שייך לדון ולא להיות נידון. ולא שייך שרבנן יעשו תקנה למלכי ב"ד כמו שעשו למלכי ישראל, כי כל עיקרה של מלכות ב"ד הוא לעשות משפט וא"א שרבנן יתקנו לעקור את עיקרה של מלכות. משא"כ מלכות ישראל יש בה שני חלקים, שפיטה ומלחמה, אבל העיקר מלחמה ושפיטה היא משנית, ולכן אפשר לעוקרה בתקנה. וגם במלכות ב"ד יש שפיטה ומלחמה, אבל שם העיקר הוא שפיטה והמלחמה משנית².

שדרה עוברת בירושה

[ד] נתבונן עתה בכמה הלכות ברמב"ם בהלכות מלכים. בפ"א ה"ז מביא הרמב"ם את הדין שכל שררות עוברות בירושה, כאשר היורש ראוי לכך, וכל הקודם לנחלה קודם לירושת השררה. והמקור לכך הוא מירושת מלכות שנאמר בפרשתנו "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו" (פר' שופטים י"ז ז'). ואח"כ כותב שם הרמב"ם שדוד זכה בכתר מלכות, והיא לו ולבניו עד עולם. ובה"ח מוסיף הרמב"ם שישנו דין מלכות גם במלכי ישראל, אם הועמד ע"י נביא והולך בדרכי התורה והמצוה ונלחם מלחמות השם. והנה הדין של נלחם מלחמות השם לא הוזכר בה"ז שדנה במלכות בית דוד, למרות שגם מלכי ב"ד בודאי צריכים להלחם מלחמות השם. משמע שבמלכי ישראל, דין ראוי להלחם מלחמות השם הוא מעכב בירושה, ולכן הזכירו הרמב"ם, משא"כ במלכות ב"ד. וזה כפי שבארנו שעיקר מלכות ישראל היא למלחמה.

מלכות בית דוד אין לה הפסן, מלכות ישראל יש לה הפסן

[ד*] בה"ט כותב הרמב"ם שמלכות ב"ד עומדת לעולם משא"כ מלכות ישראל תפסק. והראב"ד על אתר מקשה, דלא גרע דין ירושה במלכות ישראל מכל שררה שעוברת בירושה אם היורשים ראויים, כפי שפסק הרמב"ם בעצמו לעיל. והנה לדינא ודאי שהראב"ד צודק, אלא שכוונת הרמב"ם תובן לפי מה שבארנו לעיל ששורש מלכות ב"ד היא משפט ושורש מלכות ישראל היא מלחמה. והנה כפי שמובא במכילתא על הפסוק "ושפטתי בין איש ובין רעהו" (יתרו י"ח ט"ז), שדין שיש בו פשרה מגיד ששניהם נפטרין זה מזה כרעים, שמע מינה שעניין המשפט בעומק הוא לעשות שלום בין איש לרעהו, שהוא היפך המלחמה. כלומר עניינה של מלכות בית דוד היא להיות בבחינת "הפורש סוכת שלום" (מעריב ליל שבת), "סוכת דוד" (עמוס ט' י"א). לכן מלכות ב"ד שבשורשה היא שלום היא נצחית, כי אין לה התנגדות, משא"כ מלכות ששורשה במלחמה אינה יכולה להיות לעולם, כי ההתנגדות תכלה אותה. ולכן הפסוק שמביא הרמב"ם על הפסקת מלכות ישראל, "אך לא כל הימים" (מ"א י"א ל"ט) - אינו דין אלא נבואה, כפי שהוא פשוט הפסוקים, שלא בא אחיה השילוני ללמד לירבעם דיני מלכות ישראל, והראב"ד צודק שאין כאן מינוי לזמן ולא פליג עליו הרמב"ם בכך.

שתהא אימתו עליך

[ה] הנה בספר שמואל שם, מזהיר הנביא את העם על משפט המלך, "ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות, וכו' ואתם תהיו לו לעבדים, וכו' וכו'". הנה נחלקו בסוגיה בגמרא (סנהדרין כ' ב'), שלדעת רב יהודה אמר שמואל כל האמור

¹ להבין למה בכלל צריך מלך שישפט, והלא לכאורה עירוב רשויות יש כאן. והנה צריך לדעת שכל משפט הוא בסוד תפארת, אולם מלך ששופט הוא שופט ממלכות של עולם עליון שהופך להיות לכתר לעולם תחתון, ולכך זו מהות שונה של משפט, זה לא עוד שופט, אלא מהות שונה. יתר על כן, כאשר מלך מורה הוראה, בעוד שכל הוראה היא במלכות, במלך זו הארה של כתר במלכות. ותכלית כל הספירות מאיר בהם אור הכתר שבו שורה אור א"ס.

² ח"ש שם ט' ע"ב לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל וכו' אפילו לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחינו וכו'. וביאורו כנ"ל שבישראל יש ב' בחינות יראה ושפיטה. ובעכו"ם יראה בלבד. ואם יזכה יראה מה שיש בעכו"ם שיש גם בישראל ויראה מה שיש בישראל ואין בעכו"ם. וזהו גופא שבאבות אומרים בעש"ת המלך הקדוש, מובדל ומופרש. וכן אומרים המלך המשפט, שבוה יורד לבני"ש שנקראים ימים אלו בהיותו קרוב. ומצד כך אמרו בגיטין ס"ב ע"א שכופלים שלום למלכים, כי יש במלכות ב' חלקים. וזהו עומק מ"ש ב"ה ל"א ע"א, בשני שחילק מעשיו ומלך עליהם, והם ב' בחינות המלכות שהוזכרו, מים עליונים מלכות עליונה, מים תחתונים ירידת המלכות למטה (מים גימ' מלך). עוד אמרו שם, בשישי שגמר מלאכתו ומלך עליהם, ואז הוא אחדות עליון ותחתון, שמים וארץ בסוד אדם המחברם, דאחיד בשמיא ובארעא.

שם, המלך מותר בו, כלומר שמואל הנביא דיבר לדינא. אבל רב אמר שלא אמר שמואל הנביא אלא לאיים עליהם מה יעשה להם מלך שאינו הגון, כמו ששינינו במשנה (סנהדרין כ"ב א'), "שתהא אימתו עליך". אבל לדינא אסור למלך לעשות את עמו לעבדים ושפחות. נתבונן ונבין שבעומק שמואל דיבר על שורש מלכות ישראל, ורב דיבר על שורש מלכות ב"ד. דהרי כתוב בפסוק לעיל "שום תשים עליך מלך" ומזה דרשין במשנה הנ"ל שתהא אימתו עליך. ומיד אח"כ כתוב שם "מקרב אחיך תשים עליך מלך". ולכאורה זו סתירה, דאם אחיך הוא למה תהא אימתו עליך. אלא הם הדברים. מלך למלכות ישראל הוא מעל לעם, והתקשרותו לעם היא ע"י הטלת אימתו עליהם, ובפועל ממש, כגון שהוא עושה אותם לעבדים ושפחות. כי שורש מלכות זו היא מלחמה, התנגדות ואימה. משא"כ, מלך למלכות ב"ד, הוא בתוך העם, הוא כאח, והתקשרותו לעם היא ע"י משפט שלום³. אמנם ישנם הלכות ששורשם בתהא אימתו עליך ששייכים גם במלכי ב"ד, כגון שאין רוכבין על סוסו ועוד רבים, אבל אנו כדרכנו מדברים בשורשים.

מינוי הבא מלכתא ומינוי הבא מלעילא

[ו] לפי השורשים הנ"ל נבין גם את הדין דמינוי מלך כפי שנפסק להלכה ברמב"ם (מלכים פ"א ה"ג), "אין מעמידין מלך תחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא". והנה הרדב"ז לקמן (פ"ג ה"ח), ועוד מפרשים (עי' ספר המפתח על הרמב"ם מהד' פרנקל פ"א ה"ג), כתבו שיש כח נוסף להעמיד מלך, דהיינו שהסכימו עליו כל ישראל. בעומק גם הבית דין של שבעים זקנים הוא משורש של העם, משא"כ הנביא הוא משורש של הקב"ה. והנה יש הבדל גדול אם עיקר המינוי מיוחס לקב"ה או עיקר המינוי מיוחס לעם, כפי שהיה בשאול. כפי שהזכרנו לעיל, ישנם שני הדגשים סותרים בפסוק, מחד עליך, ומאידך מאחריך. והנה מלכות הבאה מכח העם באה בהכרח מצד עליך, ולא מצד מאחריך. המלך חייב להיות מעל העם, וכל הקשר שלו עם העם חייב לבוא מצד אימה. בעוד שאם עיקר מקור המינוי בא מהנביא ומהקב"ה, א"כ הוא יכול להיות מאחריך, ועיקר מלכותו יכולה לרדת לעם ולהיות שופט שלום, כי עצם המינוי לא בא מכחם. א"כ עד כמה שהמלכות באה מכח העם, חייב להיות שהמלך יהא מעליהם, ועד כמה שהמלכות באה מלעילא, מאשר יבחר ה' אלוקיך, היא יכולה להיות שפיטה. וזה גופא נקודת החילוק בין מלכי ב"ד למלכי ישראל. דמלכי ב"ד מינויים מיוחס לקב"ה, בעוד שמינוי מלכי ישראל שורשם מהעם, כפי שרואים במינוי המלך הראשון שאול. למרות שישנם התייחסויות למלכים בחז"ל לפני שאול, כגון לאברהם (בר"ר מ"ג ה'), תנחומא בהעלותך י"ז (במהד' אחרת ט'), למשה (זבחים ק"ב א'), שמ"ר כי תשא מ' ב', תנחומא בהעלותך י"ז (במהד' אחרת ט'), תנחומא קרח פ"ג), ליהושע (עי' יומא ע"ג ב' וברש"י שם, וכן הוכיחו רבים מהפסוק ביהושע א' י"ח כל איש אשר ימרה את פיך - יומת), ולשמואל (תמורה ט"ו א'), ואלו כולם כמובן מינויים מיוחס לקב"ה, מ"מ הראשון שנק' מלך בהדיא בפסוקים הוא שאול, ומינויו היה מכח העם והוא לא היה מבי"ד. והנה כתוב בספרי (על דברים י"ז י"ד), שנענשו בימי שמואל על שהקדימו לבקש. והביאור בכך הוא שאילו המתינו היו מקבלים את דוד כמלך מצד בחירת הקב"ה. אבל מכיון שהקדימו, וקבלו מלך שאינו מבי"ד, נקבע בכך ששורש מלכי ישראל הוא מבחירת העם, והתקשרותו לעם היא מכח האימה.

שיטת רבי יהודה

[ז] נתבונן בהמשך הסוגיה בסנהדרין (כ' ב'). לאחר שהביאה הגמרא את מחלוקת רב ושמואל בדברי שמואל הנביא האם דיבר לדינא או רק להזהיר את העם מפני המלך אשר ביקשו, אומרת הגמרא שזו גם מחלוקת תנאים, ששמואל הוא כרבי יוסי, ורב כרבי יהודה. ואח"כ אומרת הגמרא "וכן היה רבי יהודה אומר ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ להעמיד

³ וזהו ממש עומק מ"ש ביומא כ"ב ע"ב שאול באחת ועלתה לו, כי מלכותו היה בה בעיקר רק בחינה אחת, יראה. משא"כ דוד בשנים ולא עלתה לו. כי מלכותו בסוד שניהם ומכח אחדותם לא עלתה לו. וזהו עומק במה שס"ל לר"א ביומא ע"ח שהמלך רוחץ פניו ביו"כ דכתיב מלך ביופיו תחזינה עינך, וזהו מצד החיבור לעם מכח יופי ולא מכח יראה, משא"כ מאן דפליג התם ס"ל שאין (עמ' 3) חיבור לעם אלא מכח יראה. וזהו עומק מ"ש בתענית כ"ה ע"ב מעשה בר"ע וכו', ירד ר"ע אחריו ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, וכו', אלא שזה מעביר על מדותיו וכו'. כלומר שבשורש היה לשניהם דבקות שזהו מלכות בשורש, אולם לר"א לא היה הלבשה במדות כלומר במלכות תחתונה כנ"ל. וזהו עומק מ"ש במגילה י"א ע"א שלמה מילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים, משא"כ אחשוורוש, וביאורו שאחשוורוש מלך מכח יראה ולכן רק על התחתונים, משא"כ שלמה משורש דוד המלך באופן של השפעה מלעילא לתתא ולכך חשיב שמלך על שניהם, על שורש ההשפעה ועל מקום הילוכו.

להם מלך וכו'". הרי שפשטות הסוגיא היא שרבי יהודה אזיל לשיטתו. כלומר שהלימוד שלא אמר שמואל הנביא אלא לאיים עליהם, והמצוה להעמיד מלך, ישנה שייכות פנימית ביניהם. ואכן יש לבאר שרבי יהודה מייירי בשורש מלכות ב"ד. ולאחר שביאר שלפי שורשו, מלך מבי"ד אינו יכול לעשות את העם לעבדים ושפחות, מוסיף ר' יהודה שיש מצוה למנות מלך מבי"ד. שמע מינה, שאין מצוה למנות מלך שאינו מבי"ד, אלא אם העם רוצים, הרשות בידם, ובאמת אין זה לטובתם. כי המצוה היא למלכות שבאה בבחירת השם ע"י נביא, ולא למלכות הבאה מרצון העם, שזה היה הפגם כנ"ל, שלכך לא היה מצוה בבקשתם, ולכן היה רע בעיני שמואל. מאידך, רבי יוסי דיבר על שורש מלכות ישראל, שחיבור המלך לעם הוא מכח האימה, ולכן שמואל הנביא דיבר לדינא. למרות שבפשטות נראה שנחלקו רבי יוסי ורבי יהודה בכל מלך, אבל דרכנו בכל מקום לבאר שבעומק כל שיטה מדברת בשורש אחר. וא"כ עלה בידינו שיש מצוה להקים את מלכות ב"ד, אבל להקים את מלכות ישראל זו רק רשות. לפי מהלכנו מובן דעת ר' יהודה בדינים נוספים. למשל במשנה בדף י"ח א' מתיר ר' יהודה למלך לחלוץ או לייבם וכן לשאת אלמנתו של מלך קודם. וכן במשנה בדף כ' א' מתיר ר' יהודה למלך לצאת ללוות מת. והביאור הוא שמלך ששורשו מבי"ד ומלכותו נעוצה בשפיטה, יכול הוא לצורך מצוות מסוימות לרדת לעם ולנהוג כאחד העם, ואינו מחויב לוותר על המצוות הללו מחמת שהוא מעל העם כמו מלך ששורשו ממלכי ישראל. וכן בדף כ"א א' מתיר ר' יהודה למלך לשאת יותר מ"ח נשים, וצ"ע במה אזיל כאן ר' יהודה לשיטתו. ולכאורה י"ל שמכיון מלך מבי"ד יותר עניו, ולכן דנין אותו, ממילא הוא ירא שמים יותר ממלכי ישראל, ולכן פחות יש לחוש שיסירו את לבו (למרות שלכאורה שלמה נכשל בכך)⁴. ובמשניות בדף כ' ב' ובדף כ"ב א', אין ר' יהודה מביע דעתו, ושם מובאות הלכות הנוגעות בשורשן למלכי ישראל.

דוד עוסק בדם ומלכי האומות יושבים בכבודם

ח] והנה שני השורשים הללו כמעט מפורשים בפסוק שהבאנו בריש המאמר. פסוק י"ד מדבר בשורש מלכי ישראל, שמונה ע"פ בחירת העם, ואין בכך מצוה אלא רשות. והגריעותא היא מצד ששורש מלכות ישראל הוא משורש מלכות אוה"ע, וכל מהות מלכות ישראל הוא להדמות לה, להיות ככל הגוים אשר סביבותי. אבל פסוק ט"ו מדבר בשורש מלכות ב"ד, שמונה ע"פ הקב"ה, ואותו מצוה למנות. וענינו לא להדמות למלכות הגוים, ולכן אסור שיהיה המלך נכרי. נחדד עתה את הדברים בעזר ה'. הגמרא בברכות (ד' א'), מביאה שדוד השתבח בחסידותו לפני הקב"ה בתרתי, חדא שהיה קם בחצות לילה להודות לה', בעוד שמלכי האומות ישנים עד שלש שעות, ואידך שידיה מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא לטהר אשה לבעלה, בעוד שמלכי האומות יושבים אגודות אגודות בכבודם. הענין לטהר אשה לבעלה הוא ליצור חיבור לצורך השפעה, כפי שבארנו ששורש מלכות ב"ד הוא חיבור והשפעה, שהוא תולדה ולתכלית של שלום. מאידך, מלכי האומות שורש מלכותם באימה, לכן הם יושבים בכבודם, דאסור להם למחול על כבודם, דאימה וכבוד תליא אהדדי, וכך מפורש בקידושין (ל"ב ב'). ולמרות שישנם הלכות כבוד גם במלכי ב"ד, אבל לצורך שפיטה כבודם מחול, ולכן דוד עסוק בדם ובשפיר ובשליא (ובעומק יש דין שפיטה ויש דין הוראה, ואכמ"ל).

דוד ידע שעת חצות לילה

ט] נבאר עתה את הנקודה האחרת, לענין ההבדל בשעת קימתם. הנה הגמרא בחגיגה (י"ג ב') אומרת "מלך שבחיות ארי, מלך שבבהמות שור, מלך שבעופות נשר". לאחר שיש גילוי של אותם ג' מלכים, הנקרא ג' שעות, אזי קמה המלכות שמעליהם, מלכות האדם, שלה הכח לרדות בכולם (בראשית א' כ"ח). משא"כ דוד המלך קם בחצות לילה. כמו שידוע בחז"ל (זוהר תרומה קל"א א', ועוד מקומות), חצי לילה הראשון הוא בחינת ליל, בחינת דין. חצי לילה השני הוא בחינת לילה, בחינת רחמים. חצות לילה זו אותה נקודת חיבור שהשכינה יורדת למטה בחינת הרחמים להשתעשע עם צדיקיא בגן עדן בעסק התורה כמו שידוע בזוהר הקדוש מאד (עי' תרומה קע"ג ב', ובעוד מקומות). זה הזמן שדוד המלך היה קם

⁴ וביתר עומק, כפי שיבואר לקמן, מלכות ישראל שורשה ביוסף, ויוסף בחינת יסוד הנקרא ח"י, ולכך הותר לקחת רק ח"י נשים, משא"כ ר"י איירי במלכות ב"ד, ולכך אין האיסור הזה. וזו היתה סברת שלמה שהתיר לעצמו, דס"ל כר"י, כי הוא משורש ב"ד.

להודות לה'. והנה בברכות שם (ג' ב', ד' א') ישנה מחלוקת אם ידעו משה ודוד מתי בדיוק הוא חצות. לדעה אחת, דוד ידע ע"פ הכינוי ומשה לא ידע. לדעה השנייה, שניהם ידעו, ומשה אמר כחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. הכח לדעת בדיוק הוא מכח ההתדבקות בקב"ה. זוהי כח המלכות בדוד שלא באה מכח העם, אלא רק מכח דבקותו בקב"ה יכול היה לדעת מה שרק הקב"ה יודע. לפי זה יש לבאר הא דאמר הקב"ה לשמואל הנביא, "לא אותך מאסו כי אותי מאסו". כלומר, שורש מלכות ביי"ד באה מלמעלה, ושורש מלכות ישראל באה מלמטה. ועומק בקשת העם היתה שהם מאסו את שרש מלכות ביי"ד הבאה מלעילא, והעדיפו לבחור במלכות הבאה מלתתא, ולכך מאסו בשמואל שהוא נביא שאינו בא בבחירת העם אלא בבחירת הקב"ה.

מלכות דוד אריה ומלכות יוסף שור

[י] ואם נחלק את שורשי המלכויות לב' קוים, הרי שמלכות ביי"ד באה מקו ימין, שהוא אריה, "גור אריה יהודה" (ויחי מ"ט ח'), דוד בא מיהודה, והיא מלכות של השפעה, פני הימין, פני החסד. אבל מלכות ישראל שורשה בקו שמאל, הוא יוסף בן רחל, שהוא שור, "וברצונם עקרו שור" (ויחי מ"ט ו', עי' רש"י שם), ומלכות שאול שהוא מבנימין בן רחל, השתלשלה ממנו, והיא מלכות של אימה, בחינת הדין. ועי' סוטה (י"א ב'). ויוסף נקרא משנה למלך, "רק הכסא אגדל ממך וכו' וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו" (מקץ מ"א), כי בעומק, מלכותו משנה למלכות דוד. וממלכות יוסף משתלשלת מלכות שאול שהיא תחילת מלכות ישראל, וממלכות ישראל משתלשלת מלכות האומות. ולכן כאשר שאל ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים בן יוסף (מ"א י"א כ"ו), מי בראש, אמר לו הקב"ה, בן ישי בראש (סנהדרין ק"ב א'). ומלכות דוד החלה בחברון (ש"ב ב' י"א), חברון מלשון חיבור, ואחר כך עברה לירושלים. מה שאין כן מלכות שאול שהתחילה מיוסף, החלה במצרים, בחוץ לארץ, כי היא דומיא דמלכות האומות.

ניסן ר"ה למלכי ישראל ותשרי למלכי האומות

[יא] ועד"ז, הנה ידוע שישנם שני מלכים באדם, ראשו ולבו. בענין ראשו אומרת הגמרא (שבת ס"א א') "הרוצה לסוך כל גופו, סך ראשו תחילה, מפני שהוא מלך על כל איבריו". גם הלב נק' מלך (עי' ספר יצירה פ"ו, זוהר ח"ג קכ"ו ב', אבן עזרא שמות ח' י"ח, מסילת ישרים פט"ז), וגם מלך נק' לב, כמ"ש "לב מלך ביד ה'" (משלי כ"א א'). ובראש עיקר המלכות בפה כמ"ש בקהלת (ח' ד') "דבר מלך שלטון", ומכח כך שולט. עומק הדבר שישנם כאן שני שרשים של מלכות. האחת היא מלכות יוסף שהיא בחינת ראש, שנאמר "תהיינה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו" (ויחי מ"ט כ"ו). ויש מלכות של דוד שהיא בבחינת לב, כמו שנאמר "ויך לב דוד אותו" (ש"א כ"ד ה', ש"ב כ"ד י), ונאמר "למנצח מזמור לדוד וכו' לב טהור ברא ליי" (תהלים נ"א). והנה ראש הוא ראשון מבחינת הקומה, בעוד שלב אינו ראשון אבל הוא מקור החיות. א"כ אלו הם שני סוגי מלכות. יוסף הוא מלך מבחינת הראשית, וכל ראשית היא בבחינה של קליפה קודמת לפרי (זח"ב משפטים ק"ח ב', ספר לקוטי תורה לאר"י בתחילתו), ועי' אמרו חז"ל (מכילתא ויתרו על הפסוק ועתה אם שמוע תשמעו בקולי) "שכל התחלות קשות". ולכן יוסף יצא מבית האסורים בראש השנה (ר"ה י"א א'), וראש השנה למלכי אומות העולם הוא בתשרי (ר"ה ג' א'). משא"כ ר"ה למלכי ישראל הוא בניסן (ר"ה ב' א', ג' א'), ולכן מלכות דוד שורשה בניסן שאז עם ישראל נעשה לעם. אבל מלכי האומות שורשם במלכי ישראל ששורשם ביוסף שמלכותו החלה בראש השנה. ראש השנה הוא תחילת הבריאה, מתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין (בר"ר י"ב ט"ו, רש"י ריש בראשית), ולכן ר"ה נקרא יום הדין (זוהר ח"ג אמור רעיא מהימנא צ"ח ב'), והוא הזמן של מלכי אומות העולם שכל עניינם אימה, דין, מלחמה. והנה למרות שראש השנה הוא יום הדין, אבל מאידך ראש השנה הוא בבחינת "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיה נ"ה ו'). כי מכח גילוי מלכות יוסף בר"ה, ישנו גם גילוי למלכות דוד, ומלכות דוד הרי בחינת חיבור לעם. ולכן הנביא מתנבא לישראל שכאשר כלפי אומות העולם מתגלה המלכות באופן של דין ואימה, לישראל מתגלה מלכות דוד באופן שהיא יורדת ומתחברת בבחינת שפיטה לטהר אשה לבעלה. מלכות בית דוד היא בחינת לב, ואינה בחינת ראשית, אלא היא נקודת המרכז של הכל, כמו שכתב הרמב"ם (מלכים פ"ג ה"ו, מו"נ ח"א פע"ב).

שמן משחה ושמן אפרסמון

יב] נדון עתה במשיחת מלכי בי"ד לעומת מלכי ישראל. ויש לדון מצד סוג השמן ומצד סוג הכלי, ונפתח בשמן. מהגמרות בכריתות (ה' ע"ב), הוריות (י"א ב'), ושקלים (פ"ו ה"א ט"ז א' בדפי הבבלי) עולה שמלכי בית דוד כאשר הם זקוקים למשיחה, מושחים אותם בשמן המשחה, ועל המעיין, אבל בד"כ אין מושחים אותם כלל, כי אין מושחים מלך בן מלך אא"כ יש מחלוקת על מינויו. וכן פסק הרמב"ם (מלכים פ"א ה"ז הי"א הי"ב). והמקור בתנ"ך הוא משמואל שכך משח את שאול (ש"א י' א'). אמנם מלכי ישראל כאשר זקוקים למשיחה כגון יהוא בן נמשי (מ"ב פ"ט), נמשחים בשמן אפרסמון, דמשיחתם בשמן המשחה היא מעילה. ושאל היה המלך היחידי שלא היה מבית דוד שנמשח בשמן המשחה. ביאור הענין הוא שלשון משחה ענינו המשכה (חי"ת וכ"ף מתחלפים). כלומר, מלכות בית דוד עניינה שלום ולכן היא נמשכת תמיד, וירושה היא לו ולבניו עד עולם, ולרמז על כך מושחים את מלכי בי"ד בשמן המשחה, וכן על המעיין, כי מעיין הוא נביעה שאין לה הפסק. משא"כ מלכי ישראל נמשחים בשמן אפרסמון. וטעם הדבר, דהנה רש"י מפרש מספר פעמים בנ"ך (למשל מ"ב כ' י"ג) שאפרסמון מקורו ביריחו, יריחו מלשון ריח (רש"י שם). והנה יריחו היתה תחילת כיבוש יהושע את ארץ ישראל. והקב"ה אמר ליהושע שהוא מאפרים בן יוסף (דה"א ז' כ"ז), "ראה נתתי בידך את יריחו" (יהושע ו' ב'). ומכאן כן הוא נכנס לארץ ישראל, ואומרת הגמרא (ברכות נ"ד א') שחומות יריחו נבלעו במקומן, שזה בחינת יוסף, "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין" (ויחי מ"ט כ"ב), שהדבר נמצא רק הוא נגזו ונעלם (עי' ברכות כ' א'). וזו בחינת יריחו מלשון ריח שעל זה נאמר לעת"ל על משיח "והיריחו ביראת ה'" (ישעיה י"א ג'), שהיראה בחינת מלחמה, שזו בחינת המלוכה של יהושע, בחינת המלוכה ששורשה ביוסף, בחינת מלוכה שכולה מלחמה, והיא שורש למלכי ישראל ומשיחתן בשמן אפרסמון שמקורו ביריחו.

קרבן לעומת פך

יג] נדון עתה באיזה כלי מושחים את המלכים. הנה על שאול נאמר שנמשח בפך השמן, "ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו" (ש"א י' א'). לעיל הזכרנו ששאל נמשח בשמן המשחה, כמו מלכי בי"ד, אבל מצד הכלי נמשח בפך, בעוד שמלכי בי"ד נמשחים בקרבן. ובגמרא (הוריות י"ב א', כריתות ו') דורשים את הפסוק בתפלת חנה "רמה קרני" (ש"א ב' א'), "רמה קרני ולא רמה פכי, דוד ושלמה שנמשחו בקרבן נמשכה מלכותם, שאול ויהוא שנמשחו מן הפך לא נמשכה מלכותם". ועוד דורשים חז"ל "יל"ש במדבר כ"ג רמז תשע"א), "יזל מים מדליו, זה מלכותו של שאול כדלי שיש לו הפסק, וזרעו במים רבים, זה מלכות דוד שאין לו הפסק לעולם ועד". כי קרבן היא בחינת "והקרבן קיימת לו לעולם הבא" (פאה פ"א מ"א), זו נקודה של נצחיות, של קיום שאין לו הפסק. אבל פך כמו דלי הוא כלי מוגבל, משנגמר אין יותר, דהרי מה ששמים בפך היא הקרבן עצמה (קרבן במובן המשנה דפאה), ומשכלתה כלתה, ולכן מה שאירע לאשת עובדיה (מ"ב פ"ד) ובחנוכה נחשב לנס. משא"כ קרבן ככלי אינה כלי קיבול, שהרי היא חלולה משני צדדיה, אלא היא כלי המשכה, נכנס מכאן ויוצא משם, בבחינת מעיין. לכן משיחה בקרבן מרמזת שרק הפירות הם בגילוי, אבל הקרבן קיימת לעולם הבא. וזו בחינת דוד מלכא משיחא שהוא יהיה משיח לעתיד לבוא לפי דעה אחת (עי' סנהדרין צ"ח ב', ועי' דגל מחנה אפרים על פרשת בהר כ"ה מ"ט), מחמת שזו בחינת הקרבן קיימת לעולם הבא.

מושחין מלך בן מלך לסלק מחלוקת

יד] כבר הזכרנו לעיל שאין מושחין מלך בן מלך אלא לסלק מחלוקת. והנה הרמב"ם כאשר הביא הלכה זו (מלכים פ"א הי"ב), כתב שמושחין אם היתה שם מחלוקת או מלחמה. ועי' בלח"מ שהעיר שבגמרא לא מוזכרת מלחמה. ובפיה"מ לרמב"ם בריש כריתות משמע שמדובר רק במדרגות של מחלוקת, כגון סכסוך קטטה ומלחמה, עי"ש. וגם בלשונו במשנה תורה מתחיל במלחמה ומחלוקת ומסיים רק במחלוקת, עי"ש. לכן נראה לבאר שעומק הטעם דאין מושחין הוא מפני שכל מהות מלכות בי"ד היא שלום, ולכן אין לה התנגדות, וממילא יש לה המשכה. אבל כאשר ישנה מחלוקת, הא גופא מפקיע אותה הבחנה, ועושהו כמלכות ישראל, שאין לה המשכה. וזה מה שהרמב"ם מוסיף ומחדש מדעתו מלחמה,

כי מהות מלכות ישראל היא מלחמה. ולכן צריכים לחזור ולמשוח אותו כמלך, כדי להגדירו כשייך למלכות בית דוד, שמהותה שלום והמשכה. ולא תהיה כמלכות ישראל שנאמר עליה "אך לא כל הימים". בעזר ה' שנזכה למלכות בית דוד שתהיה כל הימים.⁵

שאלות בכל הנושאים יתקבלו בברכה
במערכת השו"ת ויועברו למורינו הרב שליט"א
דוא"ל: rav@bilvavi.net | פקס: 03-548-0529

[לקבלת תשובה בפקס, נא לציין מספר פקס שזמין תמיד, או את מספר התא-קולי של הפקס]
בהרה: מעת קבלת השאלה במערכת, זמן החזרת התשובה נמשך בין כשבוע לשלושה שבועות על דרך כלל. אם לא נתקבלה תשובה עד זמן זה, ניתן לפנות למערכת על מנת לברר את סיבת הדבר [בצירוף מספר השאלה], באופנים הבאים:

דוא"ל: info@bilvavi.net | פקס: 03-548-0529

לקבלת העלון השבועי בדוא"ל,
וכן מקבץ שאלות ותשובות לפי סדר הפרשיות,
יש לשלוח בקשה לכתובת:

info@bilvavi.net

[לקבלת העלון השבועי והשו"ת דרך הפקס, יש לשלוח בקשה למספר הפקס 03-548-0529]

לברורים בנושאי "בלבבי משכן אבנה" ניתן לפנות למערכת באופנים הבאים:

טלפון 052-763-8588 ■ פקס 03-548-05294 ■ ת.ד. 16452 ירושלים מיקוד 9116302 ■ info@bilvavi.net

⁵ ועי' זוה"ק בראשית [השמטות רנ"ח א'], ובג"כ דוד שנמשח בקרן נמשכת מלכותו בגין דאיהו אחיד באינון קרנות המזבח תקיפו דמדבחה עלאה, ע"ש. ובזוה"ק לך לך צ"ו ע"א, בגיני כך לית משיחותא דמלכותא אלא בקרן, ועל דא אתמשך מלכותא דדוד דאתמשח בקרן ואתאחיד ביה ע"כ. ומובאר להדיא היסוד שראינו שיש בדוד מלכא ב' בחינות בחינת מלכות ישראל ומלכות של עכו"ם, בזוה"ק וירא [ק"י ב'] וז"ל ובתרין אלין אחיד דוד מלכא וכו' ואינון תוקפא דמלכותא לאתתקפא על שאר עמון, דאי לא אתכליל בסטרא דילהון לא יכיל לאתתקפא עלייהו. ושורש מלכות העמים נעוץ ביוסף כמ"ש לעיל, ולכך היה רק משנה למלך, וכן מלך על עכו"ם וכן מלך בארץ העמים ולא בא"י. ומצד כך אמרו בשהש"ר א', אשרי מי שזכה למלוך במקום מלכות. וכן אמרו שמלך שאין לו עיר בא"י אינו מלך. ושורש כל המלוכות באברהם כמ"ש חז"ל, והוא שורש גם לישראל גם לאומות, אב המון גוים נתתיך. וזהו שאמרו, כל היוצא למלחמת ב"ד גט כריתות כותב לאשתו, כי אלו שני כוחות השפעה ומלחמה והם הפכים, ובשעה שיוצא למלחמה בטל החיבור ולכן כותב גט. ועיין בזוה"ק וישלח קע"ד ע"א, כד בעא לאשתמודע מלכותא בארעא שריא בדינא, ולא אתישבת מלכותא בדוכתא כדקא יאות עד דאתער דינא דשאל לפום עובדוי, ולבתר אתישבת מלכותא ואתתקנת. והישוב הוא בדוד כנ"ל, ששאל מלחמה ודוד שלום. ועי' עוד בזוה"ק וארא כ"ז ע"ב, מלכות, להט החרב (עמ' 5) המתהפכת מרחמי לדינא. ומצד כך אמרו דינא דמלכותא דינא. ולכך אמרו חז"ל שמשיח בן יוסף עתיד למות במלחמה, כי שורשו מלחמה, משא"כ משיח בן דוד עתיד לעשות שלום בעולם. ודייקא שאל הפסיד מלכותו משום שלא נלחם בשלמות, כי כל מהות מלכותו היא מלחמה. וזהו הבחינת שאמר אחשוורוש לאסתר ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש, שזהו בקשת מלחמה כבקשת המן, אבל בקשת ביהמ"ק שהיא בקשת שלום שהוא חצי העליון של המלכות, לא. ובזוה"ק ויקרא י"א ע"ב, דהא דינא דמלכותא דינא ודאי, והאי לאגחא קרבין דמלכא בעלמא, ודא גבורה תתאה וכו'. ועיין זוה"ק ויקרא י"ד ע"א, דכיון דיוסף נטר ליה להאי ברית, דהאי ברית אחיד בתרין דרגין וכו', ועל דא זכה בתרין מלכו וכו', ומבאר שזהו גם במלכות ב"ד. ובאורו כנ"ל יוסף שמאל שור דין. דוד ימין אריה חסד. ובזוה"ק ויקרא כ"ג ע"ב אמרו ועל דא (קמת חצות) ירית דוד מלכותא הוא ובנוי לעלמין לדרי דרין. והטעם כי חצי ראשון דין וחצי שני רחמים כמ"ש בזוה"ק לעיל, ובחצות הוא נקרא נקודת החיבור. והוא כח החיבור של ב' בחינות המלכות, ולכך מלכותו לעולם, כי הדבק באחדות הוא נצחי. ובזוה"ק אחרי מות, ע"ח ע"א, אמרו כי שמה ישבו כסאות למשפט, כסאות לבית דוד, לאחסנא מלכותא קדישא הוא ובנוי לדרי דרין. והרי שמצד כח המשפט זכה למלכות לדרי דרין כנ"ל. אולם משיח בן דוד כולל בתוכו את משיח בן יוסף, ולכך מלכות דוד כוללת גם כח של משפט וגם כח של מלחמה, ולכך אמרו בזוה"ק במדבר ק"כ ע"ב, לבתר קביל עליה עול מלכותא בסדורא דשבחי דוד, דאינון סידורא בעול מלכותא. משא"כ מלכות יוסף אין עיקרה אלא עול, כי היא מעל הנמלכים (א"ה כלומר אלו שמולכים עליהם). וטעם הדבר, כי יוסף בחינת יסוד ואינו יורד ממש לעולם התחתון, משא"כ דוד בחינת מלכות שיוורת ממש לתחתונים, ובו יש ערלה שצריך להסירה, ועליו אמרו איזה גבור הכובש את יצרו בתאות היסוד וזהו מלחמה. וכל מה שהיסוד נקרא שלום, רק בהתחברותו במלכות, אולם מצד עצמו אינו שלם. ומצד בחינת יוסף אמרו בתקוני זוה"ק ו' ע"א, יראת ה' היא מלכות. ובזוה"ק בתקונים ו' ע"א, אמרו חסד וגבורה דמתמן מלכות, איהי אהבה ויראה. אהבה דוד, יראה יוסף. ושם ח' ע"א אמרו שהמלכות נקראת ב', וטעם הדבר שיש בה ב' בחינות, כנ"ל. ולכך מחד אמרו כנ"ל שיראה היא מלכות ומאידך אמרו שם י' ע"א ואהבת ה' איהי מלכות, וביאורו כנ"ל. ועיין בתקונים תיקון י"ח ל"ד ע"ב, בצדיק תרווהו ביחודא כחדא, וכן במלכות ע"ש. והיסוד אחדות מלכות יוסף ודוד.